

Editori:
Narcisa Știucă
Adrian Stoicescu

PERSONALITĂȚI
ALE UNIVERSITĂȚII
DIN BUCUREȘTI

- 2) 1 octombrie 1960 Confuciu al Literaturii porfirine - același port -
- 3) 1 octombrie 1962 profesor Literaturii porfirine tot acolo.

II Cursuri Liniate:

- 1) Anul 1957-1958. Anul I Linia în literatura română: Curs general de
folclor românesc.

Terenuri noi, metode noi.

Mihai Pop 110 de la naștere

- 2) Anul 1958-1959 Anul II Linia în literatura română: Curs general
de folclor românesc.

Anul III Secția de Teoria Literaturii în folclor: Curs de
folclor românesc parte II. Basmele. Căntecul epic
Căntecul liric. Proverbele și Epitafurile.

- 3) Anul 1959-1960 Anul I Linia în literatura română: Curs general
de folclor românesc.

Anul III Secția de Teoria Literaturii în folclor: Teoria
folcloristică: Românește.

- 4) Anul 1960-1961 Anul I Linia în literatura română: Curs general
de folclor românesc.

Anul II Secția de Teoria Literaturii în folclor: Epica
românească.

- 5) Anul 1961-1962 Anul I Linia în literatura română: Curs general
de folclor românesc.

Editori:
Narcisa Știucă
Adrian Stoicescu

Terenuri noi, metode noi.
Mihai Pop 110 de la naștere

editura universității din bucurești®
2018

FUNCȚIILE SOCIALE ALE MEMORIEI ÎN CLUJ (1440–2012)

Albert Zsolt JAKAB

Abstract

The Social Functions of Memory in Cluj between 1440 and 2012

The aim of this paper is to present, briefly describe and interpret all figures of memory, as well as representations and processes linked to the issue of local, cultural and/or collective memorial forms and social problems in the city of Cluj-Napoca. Subsequently, I have analyzed the process of cultural memoryperformance, the strategies of memoryformation and the social use and functions of memory, as they occur in one urban context. By sorting out Cluj-Napoca as my fieldwork, I intended to offer a more or less complete image on the use of time, techniques of dealing with the past and the relation between memory and locality. The analysis of memoryconstruction, its "spatialization" and use were grounded on a review and research of commemorative actions (memorial plaques and statues) as well as commemorative rituals and festivities.

Scopul cercetării efectuat din 2002 a fost de a prezenta, de a descrie și de a interpreta acele formațiuni, reprezentări și procese memoriale incluse în tematica formelor memoriale locale culturale și/sau colective ale orașului Cluj-Napoca, respectiv în problematica socială a acestor forme.¹ Am analizat procesul de producție a memoriei culturale, strategiile de producere a memoriei și utilizarea socială a memoriei. Analiza mea se concentrează asupra organizării, funcționării și efectelor proceselor de constituire a memoriei și proceselor comemorative ale unui singur oraș. Cercetarea de teren a avut loc la Cluj-Napoca, scopul acesteia constând

¹ Textul de față este o variantă completată, revizuită a comunicării cu titlul *Memorie și societate. Scrisul și ritul în practica comemorativă clujeană din secolele XV–XX*, prezentată la al VII-lea Congres Internațional de Hungarologie (Cluj-Napoca, 2011). Studiul a fost realizat cu sprijinul Bursei de Studiu Bolyai János.

în elaborarea unei imagini mai organice despre manipularea timpului, folosirea trecutului, a memoriei și caracterului local (localității/localité). Analiza producției, a expunerii și a utilizării memoriei se bazează pe trecerea în revistă și pe cercetarea ridicării plăcilor comemorative și a statuilor, respectiv a ritualurilor și a festivităților comemorative.²

Modalitățile, instrumentele și formele culturale ce servesc și susțin memoria, mediile, limbajul și genurile actelor comemorative Jan Assmann le numește *formațiuni memoriale* (Assmann 2011: 23–24). Dintre sursele utilizate și formațiunile cercetate enumăr următoarele: 1. ritualurile comemorative (amplasarea, ridicarea plăcilor comemorative și a statuilor, constituirea unor spații memoriale, festivități de decernare, ceremonii comemorative, sărbători naționale, depunerea de coroane etc.), 2. Textele și genurile actelor comemorative (inscripții, discursuri ceremoniale, comemorative etc.), respectiv 3. reprezentațiile (textuale) ale actelor comemorative (volume, foi, albume memoriale, albume decorative, monografii, povestirile ulterioare ale evenimentelor etc.).

Registrul ce stă la baza analizei actuale conține inscripțiile, plăcile memoriale, statuile și monumentele clujene din perioada cuprinsă între anii 1440 și 2012, realizate în scop de datare și comemorare, respectiv datele referitoare la acestea. Corpusul întocmit cu pretenția exhaustivității cuprinde 768 date inclusiv materialul istoric inexistent în orașul actual, identificat pe baza unor lucrări-sursă 1. de factură istorică, de istorie locală, de istoria artei și turistice (287 surse), 2. presa cotidiană și săptămânală (1848–2012),³ 3. cercetarea de teren, observarea participativă (evenimente de inaugurare, comemorări; 2002–2012) (cf: Jakab A. Zs. 2012a).

Analiza actelor comemorative și a praxisului comemorativ poate fi abordată, în mod necesar, din mai multe puncte de vedere, respectiv se structurează pe două arii tematice majore. Pe de o parte, cercetarea se concentrează pe constituirea memoriei concepute ca proces, analizând demersurile de expunere a trecutului (creat) în spațiul public și istoricitatea actelor comemorative. Scopul acestei părți a analizei constă în organizarea într-un sistem a formelor locale ale comemorării, iar pe de altă parte, în formularea unui răspuns, (inclusiv) pe această bază, la întrebarea cu privire la modul în care narativizarea timpului, respectiv producerea memoriei (datarea, păstrarea memoriei, ridicarea de plăci comemorative și de

² Pentru o prezentare și analiză detaliată a tematicii, respectiv rezultatele publicate sub formă de volum vezi Jakab A. Zs. 2012b.

³ Am consultat următoarele periodice: *Pesti Hirlap* (1848), *Magyar Polgár* (1867–1904), *Ellenzék* (1880–1944), *Kolozsvár* (1889–1897), *Történelmi Lapok* (1892–1903), *Vasárnap* (1902), *Kolozsvári Munkás* (1904), *Patria de Duminică* (1924–1928), *Keleti Újság* (1919–1944), *Gazeta Ilustrată* (1932–1939), *Kolozsvári Szemle* (1942–1944), *Făclia* (1945–1971), *Igazság* (1945–1989), *Egység și Új Út* (1946–1950), *Erdélyi Híradó* (1989–1996), *Szabadság* (1989–2012), *Adevărul de Cluj* (1992–1994), *Orașul* (2006–2008).

statui) organizează și (re)construiește spațiul, precum și la întrebarea referitoare la evenimentele evidențiate și transformate în acest fel.

Analiza istorică a actelor comemorative din intervalul 1440–2004 generează mai multe întrebări privind problematica timpului acumulat. În ce fel s-a format în acest plan temporal sau istoric ideea potrivit căreia prezentul are un antecedent și că prezentul societății se află într-o anumită legătură pragmatică sau simbolică cu trecutul? În ce context sociopolitic se orientează atenția spre trecut? Cum anume își organizează societatea propriul trecut? Care sunt demersurile organizării memoriei? Ce fel de imagine a societății se constituie sub forma actelor comemorative? Ce fel de evenimente oferă impulsul pentru comemorarea prin intermediul plăcilor memoriale, al statuilor etc. și care sunt evenimentele, formele de comportament și de narațiune reprezentate prin actele comemorative?

În accepțiunea de luare în stăpânire simbolică sau de utilizare ritualică a trecutului, praxisul comemorativ deschide o altă perspectivă cercetării. Îndreptându-mi atenția asupra menținerii și utilizării memoriei (comemorări, festivități), scopul meu constă în prezentarea acelor mecanisme simbolice din prezent ce reactualizează evenimentele trecutului. Pentru comunitatea memorială care poate fi conturată prin trecutul comun, clujenii care trăiesc trecutul respectiv, reamintirea reprezintă și un mecanism producător de identitate, care formează și transformă inclusiv mentalitatea societății locale (și regionale). De aceea, cercetarea acelor discursuri pe marginea cărora se organizează realizarea de monumente și actele comemorative, discursurile pe care acestea le produc, memoria pe care o construiesc, relația culturală pe care o întrețin cu trecutul și modelele de identitate pe care le oferă pentru membrii societății se impune ca o sarcină relevantă și necesară.

În secolul XX (respectiv la începutul sec. XXI), organizarea memoriei a devenit una dintre cele mai sensibile probleme ale gândirii științifice sociale și totodată una dintre cele mai fertile arii de cercetare. Am prezentat tradițiile de cercetare dispersate legate de subiect, rezultatele acumulate ale diferitelor discipline, problematicile formulate în acest sens și corelațiile dintre acestea. Deoarece discursul despre memorie se organizează într-un context interdisciplinar, am considerat că atât abordările teoretice ale științelor istorice, cât și cele ale științelor culturale și sociale prezintă componente de bază ale cadrului meu teoretic de cercetare. Am clădit acest cadru pe afirmațiile sociologiei franceze, ale antropologiei sociale britanice, ale antropologiei culturale americane și, nu în ultimul rând, pe cele ale etnografiei maghiare. Consider că acestea sunt capitolele-cheie în discursul meu, deoarece mi-am construit cercetarea și interpretarea în cadrul abordărilor creionate aici.

Din punctul de vedere al cercetării mele, cea mai importantă funcție a memoriei constă în asigurarea (formarea și întreținerea) legăturii dintre generații,

respectiv a celei dintre membrii societății contemporane. Memoria reprezintă o comunicare între generații. În consecință, dacă privim formele studiate ale memoriei ca o legătură permanentizată între prezentul și trecutul unei societăți, respectiv ca urme ale procesului care generează și leagă diferitele planuri temporale, atunci nu trebuie să uităm nici faptul că această comunicare are loc în cadrul culturii și este generată de cultură.

Față de spontaneitatea amintirii individuale, memoria și comemorarea care se desfășoară în cadrul societății și structurează societatea impun organizarea, astfel încât își au propriile locații, obiecte și actori specifici, se constituie și se modifică drept vectori ai unor semnificații și relații de semnificație (ideologii, mecanisme), ca rezultate ale contextelor sociale, politice și culturale pe care le și influențează la rândul lor.

1. Potrivit unor concepții științifice despre societate, *tradiția* (*tradition*) este cea care transmite trecutul (cf: Shils 1981).

Formele canonizate, materializate sau simbolice ale bunurilor culturale au dobândit, în ultimele decenii, denuminația de *patrimoniu* (*patrimoine, cultural heritage*).⁴ Conceptul a devenit, în urma dumpingului de amintiri al „epocii comemorării” (Cf. Nora 1992, 2002, 2007), oarecum supraîncărcat: „în decursul a cincisprezece ani, conceptul de patrimoniu și-a subsumat trecutul recent, de la construcția din elemente prefabricate și până la clădirile de uz, gări și piețe, pe care le vedem azi într-o lumină nouă” (Chastel 1986: 439).⁵

2. Tradițiile culturale sunt foarte strâns legate de reprezentările politice și determinate în mare măsură de diferitele intenții politice. Aceste două categorii și tipuri de intenții (culturale și politice) nu merită să fie separate de noi, deoarece trebuie să recunoaștem existența unei multitudini de tradiții și imagini despre trecut, care s-au constituit sau au fost inventate tocmai în contextul unor ideologii și mișcări politice. (Cf. Hobsbawm–Ranger eds. 1983.) Tocmai din acest motiv, Eric Hobsbawm interpretează memoria colectivă, în calitatea sa de *tradiție inventată*

⁴ Potrivit constatării lui Sonkoly Gábor, începând din anii 1980, conceptul de moștenire culturală începe să înlocuiască treptat conceptul de cadru cultural din secolul al XIX-lea (cf. Sonkoly 2009).

⁵ Despre realitatea românească a patrimoniului: Light–Dumbrăveanu–Andone 1997.

Potrivit opiniilor mai sceptice, patrimoniul cultural s-a industrializat, tradițiile se comercializează într-o măsură aproape scăpată de sub control, se convertesc în capital economic și se integrează inevitabil în *industria patrimoniului cultural* (*cultural heritage industry*). Pe lângă patrimoniul național s-a constituit și patrimoniul local. Turismul s-a suprapus folosirii monumentelor istorice și transformării trecutului în experiență trăită: vizitarea monumentelor comemorative, a caselor și a spațiilor memoriale face parte din prezentarea istoriei și din comercializarea unei localități, din vizitarea unui oraș. Muzeele vând experiența unor forme de viață (anterioare) și vise (É. Mension-Rigau 2000: 92–102).

(*invented tradition*), ca un mijloc de creare a tradiției specifice Europei din secolul al XIX-lea, caracterizate prin schimbări socioeconomice accelerate. Perioada producției în masă a tradiției este reprezentată de cele patru decenii și jumătate dintre 1870–1914 (Hobsbawm 1983). „«Tradițiile inventate» exercită o funcție socială și politică importantă. În lipsa acestei funcții, ele nici nu ar putea să apară și să se consolideze.” (Hobsbawm 1983: 307.) Din acest motiv, trebuie să recunoaștem și intenția manipulatoare. În acest sens, trebuie să evidențiem preponderent acele inițiative sociale și politice în urma cărora anumiți actori politici, evenimente și procese istorice ajung să fie prezentate într-un alt context și în urma cărora se produce o altă imagine despre trecut și istorie.

3. Cercetarea cunoașterii culturale este posibilă prin intermediul reprezentărilor făcute publice în diferitele spații ale vieții sociale. În acest sens, memoria colectivă nu reprezintă o simplă abstracție pentru cercetare, ci câștigă reprezentare sub forma unor locuri concrete. Unul dintre cercetătorii care au elaborat conceptul de mediu reprezentând cadrul fizic al memoriei, respectiv conceptul de spațiu devenit loc al memoriei, fiind unul dintre inițiatorii disciplinei care cercetează memoria, este Pierre Nora.⁶ În provocatorul studiu programatic al operei, autorul vorbește despre dispariția memoriei: „Se vorbește atât de mult despre memorie pentru că nu mai există. [...] Sentimentul continuității s-a transferat în locuri. Memoria are locuri [*lieux de mémoire*], fiindcă nu își mai are mediile reale [*milieux de mémoire*].” (Nora 1989: 7.) Jan Assmann a formulat aceeași idee spunând că memoria „necesită locații și are tendința spațializării” (Assmann 2011: 25), amintirea amenajează și restructurează spații. Autorul consideră tocmai spațializarea drept instrumentul primar și cel mai vechi al oricărei *mnemotehnici* (stocarea, reactualizarea, transmiterea semnificațiilor) (Assmann 2011: 44). Imortalizarea, externalizarea prin mijloace tehnice a memoriei considerate de o importanță anume, implică și utilizarea scrisului.

4. Spre deosebire de procesele preponderent spontane ale amintirii individuale, memoria colectivă necesită organizare și presupune atenția membrilor societății. Maurice Halbwachs a susținut ideea potrivit căreia funcționarea amintirii individuale are loc întotdeauna într-un *cadru social* (determinat). Caracterul colectiv al amintirii provine din trimiterea la starea de conștiință colectivă; memoria reflectă apartenența la mediul social. La rândul său, cadrul social se impune ca o instituție care supraveghează și menține în funcționare memoria, respectiv asigură consensul social prin reglementarea actului de rememorare. Mediul social identic modelează memoria, respectiv procesul rememorării într-o manieră similară. Formele

⁶ Lucrarea în șapte volume intitulată *Les Lieux de mémoire* (Locurile memoriei) pe care a coordonat-o se angajează oferi analiza tradiției devenite memorie (Nora réd. 1984–1992)

individuale ale amintirii sunt puse în concordanță de situațiile și experiențele sociale comune. (Halbwachs 1925: VIII–IX.) Din perspectiva analizei noastre, trebuie să privim ca instituții de reglementare corespunzătoare acele grupuri sociale (asociații, organizații, societăți, cluburi etc.) care produc și mențin în existență și în funcționare memoria/amintirea evenimentelor studiate. (Cf. Halbwachs 1925, 1950.)

5. De regulă, folosirea memoriei comemorative are loc într-un cadru temporal festiv. Pe parcursul ritualurilor de comemorare, comunitatea își aduce aminte de propria identitate cu ajutorul unei *narațiuni primare* (*master narrative*). „Ritualurile de comemorare diferă de ritualurile de alte tipuri prin faptul că trimit în mod deschis la persoanele sau la evenimentele considerate drept modele, indiferent dacă le atribuie o existență istorică sau mitologică; în consecință, ritualurile de această factură mai au un alt specific exclusiv, pe care l-am putea numi repetare ritualică [*ritual re-enactment*] și care joacă un rol fundamental în formarea memoriei colective.” (Connerton 1991: 61.) Retorica repetării ritualice se constituie prin intermediul aplicării modalităților de articulare *calendaristice* (*calendarically observed repetition*), *verbale* (*verbal repetition*) și realizate prin intermediul *gesturilor* (*gestural repetition*) (Connerton 1991: 65–68). În cazul sărbătorilor care se repetă periodic, *similaritatea cronologică* (*chronological similarity*) aduce cu sine și permite repetarea acelorași gesturi (Connerton 1991: 66). Continuitatea memoriei individuale este asigurată tocmai de această structurare a timpului și de permanența rememorării.

6. Organizarea memoriei colective, precum și practicile comemorative sunt rezultatele prezentului privit ca trecut. În opinia lui Émile Durkheim fiecare societate își creează propriul timp (Durkheim 1912). Astfel că timpul, definit ca un produs al societății, se poate concretiza doar la plural: timpurile sunt produse ale societății. Referitor la pluralitatea timpurilor sociale, Fernand Braudel a propus, în 1946, noțiunea timpului „aproape atemporal”, adică „timpul geografic” ca planul istoriei; mai târziu a propus și a introdus în analiza proceselor istorice conceptul de *durată lungă* (*longue durée*).⁷ În acest plan temporal scopul este ca fiecare grupare comemorativă să expună propria-i istorie.

7. Nu doar amintirea/rememorarea, ci și uitarea reprezintă o anumită practică socială (cf. Connerton 2009), un anumit comportament cultural: omiterea folosirii unei reprezentări despre trecut.⁸ În acest sens, aderăm la acel punct de

⁷ Pentru elaborarea cea mai temeinică a conceptului, vezi Braudel 1958.

⁸ Paul Connerton numește șapte tipuri ale uitării: *ștergerea represivă* (*repressive erasure*), *uitarea prescriptivă* (*prescriptive forgetting*), *uitarea ce susține constituirea unei noi identități* (*forgetting that is constitutive in the formation of a new identity*), *amnezia structurală* (*structural amnesia*), *uitarea ca anulare* (*forgetting as annulment*), *uitarea ca uzură planificată* (*forgetting as planned obsolescence*), *uitarea ca tăcere umilitoare* (*forgetting as humiliated silence*) (Connerton 2008).

vedere conform căruia rememorarea și uitarea trebuie considerate procese complementare în contextul cercetării cu privire la organizarea memoriei colective. În procesul organizării memoriei, aceste două mecanisme se presupun reciproc, atât actul comemorativ, cât și distrugerea memoriei fac parte din practica comemorativă.

Începuturile descoperirii, ale cercetării și ale formării narative a Clujului datează din prima parte a secolului al XIX-lea, moment din care tendința conștientizării și a cercetării patrimoniului local poate fi considerată ascendentă și neîntreruptă. Pe baza trecerii în revistă a literaturii de specialitate din domeniul istoriei locale putem însă constata că nu a existat o cercetare explicită a memoriei colective/culturale. Păstrarea amintirii istoriei locale, reprezentarea trecutului, respectiv discursul despre monumentele istorice și actele de constituire a memoriei s-au structurat, după cum se pare, în trei paradigme mai importante, ce reproduc și diferențele atitudinilor pragmatice față de trecut.

1. Reprezentările istoricilor au îndreptat atenția asupra trecutului acumulat în accepțiunea de valoare (națională) a acestuia. Practica reprezentării istoriei și a trecutului s-a dezvoltat în epoca reformelor, iar funcția de legitimare și de creare de prestigiu a acestei practici s-a aflat mereu în prim-plan pe parcursul marilor schimbări de stăpânire politică (Tratatul de la Trianon, Dictatul de la Viena, preluarea puterii de către comuniști, schimbarea de regim din anul 1989), ocazii cu care discursul despre localitate a reînceput de fiecare dată.

2. Lucrările de istoria artei au îndreptat atenția asupra valorii și a funcției estetice a lucrărilor destinate reprezentării trecutului. Tradiția spirituală și materială întemeiată de înaintași s-a articulat ca realizare națională.

3. Literatura turistică s-a raportat la trecutul local în accepțiunea sa de spectacol. Ghidurile turistice și lucrările de popularizare au transformat patrimoniul reprezentat și admirat în trăire. În urma publicațiilor de acest tip, trecutul a devenit ceva ce poate fi experimentat, parcurs și utilizat.

Începând din a doua jumătate a secolului XX și până la schimbarea de regim din anul 1989, din cauza restructurării discursului (oficial) în cheia ideologiei luptei claselor sociale, precum și din pricina articulării relațiilor etnice, (îndeosebi sistemul de relații de putere româno-maghiare), în domeniul puterii politice, dar și al supravegherii presei (cenzură), discursul (neoficial) despre istoria locală a fost exclus din sfera publică a mass-media. După cum se pare, ideologia socialismului național și-a aservit marile narațiuni locale.

Intelectualii care au apărut în urma schimbării de regim din anul 1989 au stabilit, pe baza activității înaintașilor, o tradiție textuală și ritualică în contextul căreia rolul principal i-a revenit trecutului care a crescut din nou în valoare și

tradiției de identitate. Acești intelectuali au delimitat spațiul discursului referitor la trecutul orașului și au determinat elementele acestui discurs, în special pe cele relevante din perspectiva prezentului; cu alte cuvinte, în această accepțiune, istoricii locali păstrează și actualizează trecutul (cf. A. Bensa 2001: 7).

În același timp, istoricii locali exercită un drept asupra discursului referitor la comunitatea locală, comunică și reconstituie permanent reprezentările despre trecut, mențin în viață memoria colectivă și îi aduc corecții și includ în cronologia istoriei locale evenimentele care rămân în afara istoriei naționale la scară largă. Astfel, istoria locală se emancipează de sub tutela istoriei oficiale, se concentrează asupra comunității locale și își alege trecutul ca punct de referință în acest scop. Se observă, totodată, prezența permanentă a acestei formațiuni culturale în cadrul mass-mediei (comemorări, evocarea istoriei unor clădiri etc.) și în sfera publică (conferințe, seri memoriale, zile memoriale, festivități de inaugurare, excursii memoriale etc.).

Două demersuri ale istoricilor locali merită o atenție deosebită. Pe de o parte, prin explorarea și publicarea surselor din arhive și prin prezentarea trecutului, contribuie la patrimonializarea și transformarea trecutului într-un bun public. Eforturile lor înfățișează sub o formă vizibilă, concretă, cunoașterea despre societate(a locală). Pe de altă parte, prin includerea unor fotografii și texte asociate cu reprezentările trecutului, ce țin de memoria colectivă spațializată prin instalarea statuilor, a plăcilor memoriale și a monumentelor, în cadrul lucrărilor publicate, istoricii locali vehiculează, de fapt, reprezentări ale reprezentărilor. Or, o parte dintre aceste reprezentări s-au schimbat sau au dispărut între timp și nu mai au o bază referențială în spațiul orașului. În acest sens, unele lucrări de istorie locală prezintă numai memoria memoriei colective. Totuși, din perspectiva istoriei locale, reprezentările de acest tip își au în continuare locul în calitate de formațiuni locale ale trecutului, întrucât, ca reflecții ale unor evenimente dedicate binelui comun sau ale unor realizări personale semnificative, legitimează discursul despre trecut.

Discursul despre Cluj reprezintă, de fapt, narativizarea unui oraș care nu mai există și cultivarea imaginației mentale, cu scopul creării unui spațiu urban care nu mai are sau are foarte puține urme vizibile.

Alte elemente constitutive și funcții ale discursului despre trecutul local și ale producerii memoriei locale sunt următoarele: 1. corpusul de amintiri reprezintă o parte dintr-o tradiție a moralității naționale (realizări naționale), ce trebuie salvată de la uitare și distrugere; 2. acest trecut plin de semnificație poate fi contrastat cu prezentul și, sub acest aspect, trecutul se supraordonează prezentului din perspectiva moralității (naționale); 3. însuși discursul poate fi articulat ca o modalitate de acționare, în măsura în care păstrează amintirea trecutului, recrează

identitatea, determină și întreține relațiile locale și naționale; 4. trecutul este luat în folosință din punct de vedere social: acesta este expus, devine vizibil și se integrează în cotidian; domesticirea istoriei (*domestiquer l'histoire* – cf. Fabre dir. 2000) are loc ca element al memoriei familiale; 5. produce și întreține identitatea locală (patriotismul local) (cf. Gyáni 2002: 67).

În sfârșit, consider important de menționat faptul că această disciplină științifică, prin înregistrarea practicilor comemorative, influențează, în același timp, practicile respective: cercetând reprezentările trecutului, ea însăși produce reprezentări. Sunt conștient, desigur, de faptul că și propria mea cercetare poate avea un asemenea efect.

Punctele de vedere ale împărțirii materialului au fost bazate pe modul în care diferitele epoci realizează anumite practici de constituire a memoriei. Luând în considerare conținutul materialului colectat, am determinat segmentele istorice ale constituirii memoriei în felul următor:

<i>Constituirea memoriei</i>			
<i>Perioada</i>	<i>Epocă și tematică</i>	<i>Nr. de ani și de acte memoriale</i>	<i>Media actelor/ an</i>
1440–1799	de la începuturi până la epoca reformelor – <i>funcția practică a datării</i>	359 ani – 188 date	0,52%
1800–1867	de la epoca reformelor până la Compromisul austro-ungar – <i>datarea ca act de constituire a memoriei</i>	67 ani – 46 date	0,68%
1867–1918	de la Compromisul austro-ungar până la sfârșitul Primului Război Mondial – <i>memoria națiunii</i>	51 ani – 84 date	1,64%
1918–1940	de la sfârșitul Primului Război Mondial până la al doilea Dictat de la Viena – <i>schimbarea de regim și memoria sa</i>	22 ani – 39 date	1,77%
1940–1944	de la al doilea Dictat de la Viena până la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial – <i>restaurarea puterii și reconstruirea memoriei</i>	4 ani – 17 date	4,25%
1945–1989	de la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial și până la schimbarea de regim (punctele de cezură: 1948, 1965) – <i>a constituirea memoriei în perioada comunistă</i>	44 ani – 154 date	3,50%
1990–2004	epoca democrației – <i>era comemorărilor</i>	14 ani – 177 date	12,64%

Am prezentat și am analizat datele și acțiunile memoriale pe bază de perioade temporale, tematici și formațiuni de prezentare. Delimitarea cronologică a oferit posibilitatea comparării diferitelor perioade, a observării diferențelor și a relațiilor dintre ele. Această sortare pe tematici și formațiuni a făcut ca, de-a lungul descrierii și analizei, materialul să devină transparent și inteligibil. Drept urmare, practica memorială a fost prezentată și interpretată în mai multe subcapitole. Fiecare subcapitol se termină cu propriile concluzii, astfel că voi discuta doar câteva constatări esențiale.

Interesul arătat față de trecut, precum și necesitatea de a-l poseda se pare că este o determinantă permanentă a vieții publice clujene. Prima dată apare din 1440 pe un cadran solar,⁹ iar prima placă comemorativă (legată de o construcție), în 1450, menționând construirea parohiei.¹⁰ Prima statuie amplasată în spațiul orașului datează din 1744 (statuia Sfintei Treimi);¹¹ primul monument memorial politic (transilvănean) a fost amplasat în 1831 (Statua/Coloana Carolina).¹² Obiceiul comemorării bazate pe acțiuni memoriale se înregistrează și de-a lungul următoarelor secole, până în zilele noastre.¹³ Este important de subliniat faptul că

⁹ antoniu[s] a(nn)o m[xl?]; traducerea: [amplasat de] [abatele] Anton, în anul 1440

¹⁰ H[a]ec strvctvra fabricat est ad honorem s[an]cti michaelis/ archangeli per ven[erabi]le[m]: do[m]i[n]v[m] gregorii sleivnig decre-/ tor[um] et artiv[m] bacc[alarevm]et pl[e]ba[nu]m hvi[us] civitatis de bonis[s]vvis/ pa[r]i[te]r d[ominorum] providor[um] thom[a]e rvffiet lawr[e]nt[h] sleivnig iv-/ dictvms[im]il[ite]r hvi[us] civitat[is] avor[um]et progenitor[um] ip[s]i[us] et alior[um]/ bonor[um] ho[m]i[n]v[m] qvor[um] merles ercondita set in c[o]elis:M:L-[D]

Traducerea: Această clădire a fost ridicată întru cinstea Sfântului Arhanghel Mihail de reverendul Slevnig Gergely, licențiat în știința dreptului și în artele liberale, în prezent paroh al orașului [Cluj], din averile prudenților juri orășeni Veres Tamás și Slevnig Lőrinc, bunicul și tatăl său, și ale altor oameni de bine, a căror răsplată este pusă deoparte în ceruri ML'(D) (=1050, adică în anul 1450). (În baza traducerii în limba maghiară a lui Jakab Elek, cf. Jakab E. 1870: 441–442.)

¹¹ A fost ridicată ca un *ex voto* în amintirea mării epidemii de ciumă care ținea încă din anul 1738, de consilierul guvernului Kornis Antal și de soția sa, Petki Anna.

¹² FRANCISCO. I./ AUSTRIÆ. IMPERATORI./ HINGARIÆ. BOHEMIÆ. REGI./ MAGNO. PRINCIPI. TRANSSILVANIÆ./ PIO. FELICI. AUGUSTO./ ET./ CAROLINÆ. AUGUSTÆ./ IMPERATRICI. SERENISSIMÆ./ CHARUMHUNC. SUUM./ TRANSSILVANIÆ. PRINCIPATUM./ EIUSQUE. METROPOLIM./ A(NNO). D(OMINI). MDCCCXVII./ CLEMENTISSIME. INVISENTIBUS./ LIBERA. REGIA. CIVITAS./ CLAUDIOPOLIS./ DEVOTISSIME./ POSSUIT.

Traducerea: Ridicată cu cel mai mare devotament cuviosului, fericitului și mărețului Francisc I, împărat al Austriei, rege al Ungariei și Boemiei, mare principe al Transilvaniei, și măreței împărătese Carolina Augusta, care au binevoit să viziteze Marele Principat al Transilvaniei și capitala acestuia în anul Domnului 1817, de orașul regal liber al Clujului.

¹³ Făcând o comparație, putem afirma că avem cunoștințe despre memoriale depozitate în globul din turnul bisericilor, ca o formă specifică a comemorării, începând cu secolul al XVII-lea. Keszeg Vilmos datează cel mai vechi memorial cunoscut nouă din 1601, regăsit în biserica din Târgu Mureș (vezi Keszeg 2006, 2008: 332–334).

aceste acțiuni nu sunt cu totul identice cu organizările memoriei așa cum le percepem astăzi, adică considerăm că acțiunile de constituire a memoriei sunt activități reprezentând identitatea diferitelor grupuri sociale, ce luptă totodată pentru acestea prin mijloace simbolice. (Epoca modernă este cea care creează acțiunile memoriale bazate pe conștiința națională, întărind-o pe aceasta.) Datarea, lăsarea de urme, comemorarea sunt categorii schimbătoare în timp, având conotații diferite în epoci diferite, atrăgând relații și atitudini diferite. Din punctul de vedere al cercetării au însă un caracter comun: aceste obiecte și gesturi destinate spațiului public și cvasipublic divizează timpul social, reprezentând gestionarea timpului și – mai ales în epocile mai recente – a trecutului de către societatea dintotdeauna. Am încercat să surprind schimbările funcțiilor istorice ale datărilor și ale acțiunilor memoriale și din acest punct de vedere. (Cf. Jakab A. Zs. 2012b.)

În ceea ce privește *conținutul acțiunilor memoriale*, se pot delimita mai multe tendințe. Dacă ne referim la evenimentul evocat, atunci relația față de timp a fost una dintre cele mai vizibile. Această relație a format și obiectul comemorării. La începuturi, acțiunea memorială s-a adresat evenimentelor din prezent; mai târziu (și astăzi) se poate observa reliefarea trecutului. Această tendință includea la început reprezentările construirii fortificațiilor, clădirilor și elementelor arhitecturale legate de indivizi sau de comunitatea orășenească, respectiv condițiile, circumstanțele construirii. Mai apoi, odată cu conștientizarea unui trecut acumulat, cu consolidarea relației retrospective, pe plăcile comemorative au apărut tot mai mult evenimentele trecutului. De la sfârșitul secolului al XIX-lea, această atitudine retrospectivă a dobândit un rol determinant, iar tehnica construirii trecutului s-a cristalizat și s-a instituționalizat progresiv. (Cf. Anexa 1.)

Trecând în revistă perioadele activităților memoriale, se poate constata faptul că procedeul care într-o primă fază a fost o manifestare a faptelor individuale (burghezi, principii, domnitori) și a realizărilor bisericii și a orașului, din secolul al XIX-lea a devenit un mijloc de expunere, de manifestare a națiunii. În urma mișcărilor naționale din epoca Reformei, performanțele unui grup, ale unei comunități creionate pe bază națională au devenit tot mai prețuite de către prezentul comemorator. Odată cu această tendință, și limba acțiunilor memoriale a trecut spectaculos de la limba latină la limbile naționale.

Dacă am dori să formulăm afirmații concludente despre *inițiatorii și gestionarii activităților memoriale*, atunci trebuie să subliniem procesul de instituționalizare a acestor activități. La început, transpunerea memoriei în spațiu a fost determinată de intenția individuală a cetățenilor sau de hotărârea orașului. Gestionarii acestor activități au apărut sub formă de grupări, asociații, societăți, cluburi, partide politice etc., constituite de-a lungul diferențierilor sociale din perioada Reformei. Aceste

comunități au gestionat discursul despre trecut și spațializarea memoriei pe baza interpretărilor validate de către comunitate, astfel că au orientat atenția asupra lor (de exemplu, apariție textuală) prin expunerea marilor narative (istoria țării, istoria națională, istoria locală a orașului), a conținutului propriului trecut valid și pentru comunitatea mai largă (de exemplu, prin referire la marile narative) sau prin vizualizarea propriului trecut, a propriei istorii. Această necesitate a fost impusă și de faptul că populația orașului s-a reînnoit continuu, astfel încât a trebuit ca noi persoane, respectiv grupuri să fie integrate în permanență.

Acțiunile comemorative au fost urmate de schimbarea, modificarea, lichidarea unui trecut organizat în reprezentății și prezentat ca urmare a schimbării și a desființării cadrelor sociale. Dovedesc acest fapt prin prezentarea și analiza cezurilor istorice, respectiv a reprezentărilor și a interpretărilor aferente trecutului.

Practicile comemorative ale celei mai recente perioade au fost incluse și analizate separat. Prin prezentarea activităților din perioada 1989–2004 am evidențiat modul în care schimbările politice și sociale majore restructurează și raportarea la trecut, respectiv fac vizibile diferențele dintre sistemul vechi și cel nou și popularea acestora cu trecutul în sine, este o tendință aparent continuă a grupărilor de putere funcționale sau emancipatoare.

Sintetizând rezultatele cercetării și formulând tezele de bază, trebuie să amintim următoarele:

1. Prima acțiune comemorativă clujeană datează din anul 1440. Din acel moment, comemorarea prin plăci memoriale și statui poate fi considerată continuă, iar începând din secolul al XIX-lea a devenit tot mai intensă. În ceea ce privește caracterul acestor acțiuni, trebuie să accentuăm pe de o parte prezentarea orașului care își produce propria documentare, se extinde și/sau se destramă, iar pe de altă parte imortalizarea evenimentelor din oraș, respectiv sincronizarea vieții orașului cu evenimentele istorice. Într-o primă fază, aceste activități deserveau imortalizarea prezentului, iar odată cu trecerea secolelor s-a accentuat tot mai mult comemorarea evenimentelor din trecutul mai mult sau mai puțin apropiat. Legat de acest fapt se poate afirma că relația dintre evenimentul evocat – prin fixarea evenimentelor, respectiv evocarea trecutului – și prezent s-a modificat dinspre organic înspre organizat și dinspre funcționalitate înspre intenția de legitimare.

2. La începuturi (noi avem date începând cu secolul al XV-lea) *limba acțiunilor comemorative* a fost limba oficială a vremii, adică latina, care mai apoi, după niște antecedente din secolul al XVI-lea (epitafuri) și conform tendințelor Reformei și mișcărilor naționale din secolele XVIII–XIX, a fost schimbată cu limbile naționale. Limba națională dominantă a fost limba maghiară, iar după Unirea din 1918, limba română. Începând cu prima parte a secolului XX opțiunea pentru limba acțiunilor

a devenit o sursă de conflict etnic. După cel de-al Doilea Război Mondial limba română a devenit tot mai dominantă, în timp ce limba maghiară a ajuns la periferia sferei publice. După schimbările din anul 1989 sfera publică s-a reorganizat, iar raportul dintre cele două limbi s-a prezentat similar, adică nefiind în echilibru, căci vorbim de o dominanță publică a limbii române. (Cf. Anexa 2.)

Limbajul comemorării prezent în inscripții și ritualuri comemorative este unul festiv, select (bogat ornamentat) apropiindu-se când de limbajul biblic, când de cel politic sau chiar de cel științific.

3. De-a lungul secolelor *locația acțiunilor de comemorare* s-a organizat conform unei tendințe specifice: din spațiile închise sau cvasipublice au trecut în spațiile publice, iar din spațiile sacre, în cele profane. În secolul XX putem înregistra apariția unei alte tendințe: grupurile sau etniile care au fost excluse din spațiul public și-au organizat comemorările în spații proprii, omogene din punct de vedere etnic (biserici, școli). Astfel se poate înregistra și excluderea acțiunilor din spațiul public. (Cf. Anexa 3.)

4. *Gestionarea expunerii memoriei și a manufacturării obiectelor memoriale* se separă. Cea din urmă este caracterizată tot mai mult prin specializare, astfel încât realizarea plăcilor comemorative, a monumentelor și a statuiilor a devenit responsabilitatea specialiștilor (sculptori, turnători etc.) și a firmelor specializate.

5. Privilegiul expunerii memoriei, al imortalizării și vizualizării trecutului este expropriat de către grupările sau instituțiile dominante. Pe plan istoric am observat că biserica, fiind o determinantă majoră încă de la început, odată cu secolul al XIX-lea a predat tot mai mult acest privilegiu instituțiilor profane, laice. Supravegherea timpului, păzirea trecutului au ajuns tot mai mult sub jurisdicția instituțiilor civile, profane. Respectiv, se poate arăta existența unei alte tendințe: grupările sau etniile care nu au avut acces la sfera și la spațiul public s-au retras în contexte mai sacre, în spații mai omogene etnic, dar mai închise.

6. Legat de cele afirmate mai sus, riturile comemorative, ieșind din spațiul bisericesc și de sub supravegherea bisericii, au devenit tot mai profane. Desfășurarea comemorării, cadrul ceremonial și-au păstrat caracterul spectaculos, dar s-au umplut cu conținut tot mai profan. Evenimentele comemorative au devenit tot mai ritualizate, comemorările au loc mai mult ca rituri politice, ca manifestări ale grupărilor și etniilor rivale. (Cf. Anexa 4.)

7. Organizarea memoriei îndeplinește diferite funcții sociale. În cazul cercetării de la Cluj se pot identifica următoarele: păstrează memoria evenimentelor și a personalităților; aduce trecutul posibil (interpretat, modelat) în prezent; leagă societatea prezentului de cea a trecutului, căci prin comemorare cei vii și cei morți devin parte a aceleiași comunități (vezi Connerton 1991);

consolidează conștiința genealogică și solidaritatea dintre epoci și generații (cf. Bloch 1952: 25–30); oferă vizibilitate și legitimitate societății, ordinii sociale, ideologiei și practicii sociale; cunoștințele despre un loc asigură o identitate proprie pentru membrii societății (cf. Bausinger 1986: 54); memoria produce și documentează localitatea (vezi Appadurai 1996).

După cum am putut constata, în spațiul social a apărut un ritual nou, cel al comemorării, care din secolul XX a devenit unul dintre factorii cei mai influenți și mai sensibili în organizarea comunității și modelarea identităților. Realizând o analiză istorică a practicilor comemorative, se poate constata că până la sfârșitul secolului XX comemorările au devenit tot mai populare (s-au adresat unui grup tot mai mare de oameni, mobilizându-i totodată pe aceștia). În ultimele decenii am asistat la afirmarea unei noi tendințe: odată cu particularizarea acestor activități, o parte a lor a devenit tot mai profesională (mobilizând grupuri mai mici, expunând trecutul unor formații sociale mai restrânse). În ceea ce privește relația dintre maghiari și români, comemorările au divizat societatea locală. Dar tot așa se poate constata faptul că tradiția inventată din cadrul societății maghiare începe să producă rutina integrativ-unificatoare (demonstrând identitatea) și cea diferențiativ-separatorie (făcând vizibile diferențele).

Traducere de Lóránd Rigán

Bibliografie

- Appadurai**, Arjun (1996) – „The Production of Locality” în *Modernity at Large. Cultural Dimensions of Globalisation*, Minneapolis–London, University of Minnesota Press, 178–199.
- Assmann**, Jan (2011) – *Cultural Memory and Early Civilization: Writing, Remembrance, and Political Imagination*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Bausinger**, Hermann (1986) – *Volkskultur in der technischen Welt*, Frankfurt–New York, Campus Verlag.
- Bensa**, Alban (2001) – „Fièvres d’histoire dans la France contemporaine” în Bensa, Alban – Fabre, Daniel (red.): *Une histoire à soi. Figurations du passé et localités*, Paris, Éditions de la Maison des sciences de l’homme, 1–12.
- Bloch**, Marc (1952) – *Apologie pour l’histoire ou Métier d’historien*, Paris, Librairie Armand Colin.
- Braudel**, Fernand (1958) – „Histoire et sciences sociales. La longue durée” în *Annales Economies, Sociétés, Civilisations*, XIII/4, 725–753.
- Chastel**, André (1986) – „La notion de patrimoine” în Pierre Nora (red.): *Les lieux de mémoire. II. La nation. II.*, Gallimard, Paris, 405–450.

- Connerton**, Paul (1991) – *How Societies Remember*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Connerton**, Paul (2008) – „Seven types of forgetting” in *Memory Studies*, 1/1, 59–71.
- Connerton**, Paul (2009) – *How Modernity Forgets*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Durkheim**, Émile (1912) – *Les Formes élémentaires de la vie religieuse. Le système totémique en Australie*, Paris, Alcan.
- Fabre**, Daniel (dir.) (2000) – *Domestiquer l'histoire. Ethnologie des monuments historiques*, Paris, Éditions de la Maison des sciences de l'homme.
- Gyáni**, Gábor (2002) – *Történészdiskurzusok*, Budapest, L'Harmattan Kiadó.
- Halbwachs**, Maurice (1925) – *Les Cadres sociaux de la mémoire*, Paris, Librairie Félix Alcan.
- Halbwachs**, Maurice (1950) – *La Mémoire collective*. Paris, Presses Universitaires de France.
- Hobsbawm**, Eric (1983) – „Mass-Producing Traditions: Europe, 1870–1914” in: Hobsbawm, Eric – Ranger, Terence (eds.): *The Invention of Tradition*, Cambridge, Cambridge University Press, 263–307.
- Hobsbawm**, Eric – **Ranger**, Terence (eds.) (1983) – *The Invention of Tradition*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Jakab**, Albert Zsolt (2012a) – *Ez a kő tétetett... Az emlékezet helyei Kolozsváron (1440–2012)*, Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság–Nemzeti Kisebbségkutató Intézet.
- Jakab**, Albert Zsolt (2012b) – *Emlékállítás és emlékezési gyakorlat. A kulturális emlékezet reprezentációi Kolozsváron*, Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság–Nemzeti Kisebbségkutató Intézet.
- Jakab**, Elek (1870) – *Kolozsvár története. Első kötet, oklevéltárral. Ős-, ó- és középkor. (513 Kr. e.–1540 Kr. u.)*, Buda, Kiadja szab. kir. Kolozsvár város közönsége.
- Keszeg**, Vilmos (2006) – *Egy Hir adás a' Késő Maradékhoz. 17–20. századi erdélyi toronygombíratok*, Marosvásárhely, Mentor Kiadó.
- Keszeg**, Vilmos (2008) – *Alfabetizáció, írásszokások, populáris írásbeliség. Egyetemi jegyzet*, Kolozsvár, KJNT–BBTE Magyar Néprajz és Antropológiai Tanszék.
- Light**, Duncan – **Dumbrăveanu-Andone**, Daniela (1997) – „Heritage and National Identity: exploring the relationship in Romania” in *International Journal of Heritage Studies*, 3/1, 28–43.
- Nora**, Pierre (1989) – „Between Memory and History: *Les Lieux de Mémoire*” in *Representations. Memory and Counter-Memory*, 26, 7–25.
- Nora**, Pierre (1992) – „L'ère de la commémoration” in Nora, Pierre (dir.): *Les Lieux de mémoire. III. Les France 3. De l'archive à emblème. (Enregistrement, Hauts lieux, Identifications.)*, Paris, Gallimard, 975–1012.
- Nora**, Pierre (2002) – Reasons for the current upsurge in memory. *Eurozine*. <http://www.eurozine.com/pdf/2002-04-19-nora-en.pdf> accesat la data de 08.05.2017.
- Nora**, Pierre (2007) – „Emlékezetdömping. Az emlékezés hasznáról és káráról” in *Magyar Lettre Internationale*, 66, 35–37.
- Nora**, Pierre (éd.) (1984–1992) – *Les Lieux de mémoire. I–III.*, Paris, Gallimard.
- Shils**, Edward (1981) – *Tradition*, Chicago, The University of Chicago Press.
- Sonkoly**, Gábor (2009) – „Léptékváltás a kulturális örökség kezelésében” in *Tabula*, 12/2, 199–209.

Anexe

1. Comemorarea evenimentelor în secolele XV-XX

Perioada	Istorie arhitecturală	Istorie urbană	Amintirea morților
1440–1779	145 (77%)	14 (8%)	29 (15%)
1800–1867	32 (70%)	6 (13%)	8 (17%)

Perioada	Construcții	Evenimente comunitare	Amintirea morților	Amintirea unor personalități
1867–1918	41 (49%)	4 (5%)	4 (5%)	35 (41%)

Perioada	Construcții	Evenimente comunitare	Amintirea unor personalități
1918–1940	11 (28%)	11 (28%)	17 (44%)
1940–1944	1 (6%)	8 (47%)	8 (47%)
1945–1989	20 (13%)	43 (28%)	91 (59%)
1989–2004	8 (5%)	64 (36%)	105 (59%)

2. Limba comemorărilor în secolele XV-XX

1440–1799: latină (160; 85%); maghiară (27; 14%); germană (1; 1%);
1800–1867: maghiară (26; 57%); latină (18; 39%); germană (1; 2%); ebraică (1; 2%);
1867–1918: maghiară (70; 83%); latină (10; 12%); latină și maghiară (3; 4%); ebraică (1; 1%);
1918–1940: română (26; 67%); maghiară (10; 26%); latină (2; 5%); română, ebraică, maghiară și germană (1; 2%);¹⁴
1940–1944: maghiară (17; 100%);
1945–1989: română (107; 72%); maghiară (14; 9%); română–maghiară (8; 5%);¹⁵ latină (7; 5%); ebraică–română (3; 2%); română și maghiară (3; 2%); rusă (2; 1%); ebraică (1; 1%); ebraică–maghiară (1; 1%); română și ebraică (1; 1%); rusă–română–maghiară (1; 1%); maghiară și germană (1; 1%);
1989–2004: română (123; 70%); maghiară (34; 19%); română–engleză (11; 6%); ebraică–română (2; 1%); ebraică și română (2; 1%); franceză–maghiară (1; 1%); latină (1; 1%); română–maghiară–germană (1; 1%).

¹⁴ Semnificația conjuncției: text plurilingv (același text comemorativ în mai multe limbi).

¹⁵ Semnificația cratimii: text plurilingv (în cadrul unui singur text comemorativ).

3. Locațiile actelor comemorative în secolele XV-XX

Perioada	Spații publice						Spații închise			
	piață publică	exteriorul unei fortificații	exteriorul unei case particulare	exteriorul unei instituții oficiale	exteriorul unei biserici, grădina de biserică	Total spații publice	interiorul unei case particulare	interiorul unei instituții oficiale	interiorul de biserică	Total spații închise
1440 – 1799	4 (2%)	39 (21%)	19 (10%)	6 (3%)	17 (9%)	85 (45%)	50 (27%)	13 (7%)	40 (21%)	103 (55%)
1800 – 1867	4 (9%)	1 (2%)	9 (19%)	7 (15%)	6 (13%)	27 (59%)	4 (9%)	4 (9%)	11 (24%)	19 (41%)
1867 – 1918	13 (16%)	–	20 (24%)	12 (14%)	4 (5%)	49 (58%)	7 (8%)	16 (19%)	12 (14%)	35 (42%)
1918 – 1940	8 (20%)	–	1 (2%)	3 (8%)	3 (8%)	15 (38%)	2 (5%)	17 (44%)	5 (13%)	24 (62%)
1940 – 1944	3 (17%)	–	2 (12%)	2 (12%)	–	7 (41%)	–	8 (47%)	2 (12%)	10 (59%)
1945 – 1989	31 (20%)	1 (1%)	34 (22%)	19 (12%)	7 (5%)	92 (60%)	2 (1%)	33 (21%)	27 (18%)	62 (40%)
1989 – 2004	22 (12%)	–	48 (27%)	31 (18%)	5 (3%)	106 (60%)	2 (1%)	55 (31%)	14 (8%)	71 (40%)

4. Distribuție etnică și spațială a actelor comemorative în secolul XX

Perioada		comemorări maghiare	comemorări românești	comemorări evreiești	comemorări românești și maghiare	comemorări românești și evreiești
1918–1940	<i>total</i>	12 (31%)	27 (69%)	–	–	–
	spații închise	12 (31%)	12 (31%)	–	–	–
	spații publice	–	15 (38%)	–	–	–
1940–1944	<i>total</i>	17 (100%)	–	–	–	–
	spații închise	10 (59%)	–	–	–	–
	spații publice	7 (41%)	–	–	–	–
1945–1989	<i>total</i>	30 (19%)	109 (71%)	13 (8%)	2 (1%)	–
	spații închise	18 (12%)	33 (21%)	10 (6%)	1 (0,5%)	–
	spații publice	12 (8%)	76 (49%)	3 (2%)	1 (0,5%)	–
1989–2004	<i>total</i>	36 (20%)	131 (74%)	3 (2%)	3 (2%)	4 (2%)
	spații închise	33 (19%)	35 (20%)	3 (2%)	–	1 (1%)
	spații publice	3 (2%)	96 (54%)	–	3 (2%)	3 (2%)

„Ținând seama de raportul dintre cultura populară tradițională și viața actuală, trebuie lărgită sfera cercetărilor concrete pentru a înțelege cât mai profund fenomentele etnografice și folclorice de astăzi. În lărgirea sferei cercetărilor sunt necesare contacte interdisciplinare, de pildă, cu sociologia sau psihologia. Problema este complexă și implică punerea în discuție a metodelor de cercetare concretă în etnografie și folclor.” (Mihai Pop, 1965)

